

1. DOŚWIADCZENIE (187) sb n

doświadczenie (161), **doświadszenie** (22), **doświaczczenie** (4); doświadczenie *BartBydg*, *FalZioł* (14), *BielŻyw* (2), *MiechGlab* (7), *GroicPorz*, *Leop* (3), *KwiatKsiąż* (4), *BielKron* (7), *Mącz* (13), *HistRzym* (3), *KuczbKat*, *BietSpr* (8), *BudBib* (2), *BudNT* (4), *CzechRozm* (6), *ModrzBaz* (7), *WujJud* (3), *SkarJedn* (2), *Oczko* (2), *SkarŻyw* (4), *CzechEp* (4), *NiemObr* (5), *BielSjem* (2), *ArtKanc*, *BielRozm*, *ActReg*, *GostGosp* (6), *LatHar* (2), *SkarKaz*, *WujNT* (17), *SarnStat* (2), *PaxLiz*, *SkarKazSej* (3), *KlonWor*; doświadszenie *OpecŻyw*, *HistJóz* (2), *KromRozm II*, *KromRozm III*, *BielKom* (2), *LubPs* (3), *GórnDworz* (4), *RejPosRozpr*; doświadczenie : doświadszenie *BibRadz* (7 : 1), *RejAp* (1 : 1); doświadczenie : doświaczczenie *Calep* (2 : 3); doświadczenie : doświadszenie : doświaczczenie *RejPos* (10 : 5 : 1).

-dcz- (147), -dsz- (19), -dc- (2), -tcz- (9), -tsz- (3), -tc- (4), -cz- (3). ◇ -cz- (159), -c- (6), -thcz- (1). ◇ -wiad- (186), -wad- (1); -wiad- : -wad- *KwiatKsiąż* (3 : 1; I4v).

o jasne; -a- (97), -ã- (59); -a- *OpecŻyw*, *BielKom* (2), *LubPs* (3), *RejAp* (2), *GórnDworz* (4), *RejPosRozpr*, *BielSpr* (8), *ArtKanc*, *WujNT* (17), *SkarKaz*, *SkarKazSej* (3), *PaxLiz*, *KlonWor*; -ã- *KromRozm II*, *KromRozm III*, *GroicPorz*, *BielKron* (7), *KuczbKat*, *BudBib* (2), *BudNT* (4), *SkarJedn* (2), *Oczko* (2), *BielSjem* (2), *BielRozm*, *GostGosp* (6), *LatHar* (2); -a- : -ã- *Leop* (2 : 1), *BibRadz* (6 : 2), *KwiatKsiąż* (2 : 2), *Mącz* (10 : 3), *HistRzym* (2 : 1), *RejPos* (14 : 2), *WujJud* (1 : 2), *CzechRozm* (3 : 3), *ModrzBaz* (6 : 1), *SkarŻyw* (1 : 3), *CzechEp* (1 : 3), *NiemObr* (2 : 3), *SarnStat* (1 : 1); pierwsze e jasne, końcowe pochylone.

sg N doświadczenié (51); -é (4), -(e) (47). ◇ G doświadczeniã (70); -ã (53), -a (1), -(a) (16); -ã : -a *BibRadz* (2 : 1). ◇ D doświadczeniu (13). ◇ A doświadczeni(e) (23). ◇ I doświadczeniém (13), doświadczenim (12); -ém *FalZioł*, *GórnDworz* (3), *RejPosRozpr*, *BietSpr*, *ModrzBaz* (2), *ActReg*, *SarnStat* (2); -im *MiechGlab* (2), *KromRozm II*, *BielKom*, *GroicPorz*, *BielKron*, *NiemObr*, *GostGosp*, *SkarKazSej* (2); -(e)m : -im *Mącz* (1 : 1), *WujJud* (1 : 1); ~ -ém : -em *SarnStat* (1 : 1), -(e)m (11). ◇ L doświadczeniu (3). ◇ pl A doświadczeniã (2); -ã (1), -(a) (1).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVII – XVIII w.*

1. *Poddanie próbie, próba, sprawdzenie, zbadanie, eksperyment; roztrząsnięcie (sumienia); pokusa; wyćwiczenie; experientia, experimentum, periculum, probatio Mącz, Cn; examen Mącz; expertio, exploratio, periclitatio, specimen, spectamen, tentamen, tentamentum, tentatio Cn (100) : KromRozm III L3v; BielKom G5; GroicPorz ii2; O iáko przykrã ieft bárzo mądrosć ludziom nieuczonym/ á niewytrwa w niey głupi. Iáko kámieniã moc doświadczenie [probatio] będzie wnich á nieomieszkaia zãrzucić iey. Leop Eccli 6/22, B2; BibRadz Eccli 27/7[8], I s. 2 marg, 136, Gal 4/14; BielKron 441; Cognoscere pro experiri, Miãłto doświadczenia. Mącz 250d, 291c, 323c; HistRzym 95v, 96 [2 r.]; RejPos 90, 142, 188v; RejPosWiecz³ 98, 98v, 99; BielSpr 42 marg; WujJud 259v; BudNT 2.Cor 13/3, Philipp 2/22; SkarŻyw [197]; NiemObr 149; ArtKanc N7v; Calep [850]b; LatHar 241; Stãd widzimy/ iž wiele chorob/ ktore fię zdãdã być przyrodzone/ pochodzã od ízãtãnã z Bozkiego dopuřzczenia: ábo dla grzechu/ ábo dla doświadczenia. WujNT s. 252, Rom 5/4 [2 r.], s. 540 [2 r.], Philipp 2/22, 1.Petr 4/12.*

doświadczenie kogo, czego (21): OpecŻyw [27]v; KromRozm III L3v; LubPs bb3 marg; Przed mową nie chwał mężá: abowiem toć ieft doświadczenie [tentatio est] ludzi. Leop Eccli 27/8; BibRadz I 136, Petr 1/7; RejAp 25, 115; RejPos 187v marg; KuczbKat 50; BudBib Sap 18/20; BudNT 1.Petr 1/12; CzechRozm 237v; SkarŻyw 471; CzechEp 45; Calep 997a; GostGosp 122; Heretyki Bog dopuřcza dla doświadczenia wiernych. WujNT Yyyyy4, 859. Cf »doświadczenie samego siebie«.

W charakterystycznych połączeniach: doświadczenie człowieka (ludzi) (3), stałości (statku) (6), wiary (5).

Zwroty: »przez doświadczenie [kogo] doznać« (1): Abowiemci też dla tegom był nápifał/ ábym przez doświadczenie was doznał [ut cognoscam experimentum vestrum]/ iefliże we wřzytkim iefteście pořłufzni. WujNT 2.Cor 2/9.

»dla doświadczenia od Pana wystawiony« (1): A wřzákoź w thych podobieńftwiech włafniew rozumieć mamy wřzytki rodzáie niebefpieczeńftw/ ná kthore fá wierni závády dla doświádźzenia od Pána wyřtáwieni. LubPs T6v.

»doświadczenie [z kogo] wziąć« = sprawdzić, zbadać (1): tak ieft to com wam mowił izefcye wy wzdy řpyegowye/ yuź teraz dořwyatřzenye zwas wezmę HistJóz C2v.

»doświadczenie samego siebie« [szyk 3 : 2] (5): RejPosWiecz³ 97v; Przetoć fie też áni do niey/áni do tey ofiáry przyřtępowáć nie godźi/ iedno z dobrym funnieniem/ á z doświádźeniem fámeo řiebie. WujJud 238v; CzechRozm 268 [2 r.]; (marg) Doświádźenie fámeo řiebie. (-) Niech fię poráchuie z řwym funnieniem: iefli dobrze wierzy/ y iefli w czym Bogá nie obráził. WujNT 607 marg.

Wyrażenie: »srogie doświadczenie« (1): nie vydźie onego řrogiego doświádźenia. BibRadz II 93 marg.

Szeregi: »doświadczenie i krzyź« [szyk 1 : 1] (2): SkarŻyw 294; co dzień ná krzyże y doświadczenia Bořkie fię gotuy LatHar [249].

»nawiedzenie, karanie i doświadczenie« (1): Náđ to/ niech řobie onych myřli řzkárádych zá grzech řaden niepoczyta: ále zá ofobliwe náwiedzenie/ karánie/ y doświádźenie Bořkie. SkarŻyw 294.

»doświadczenie i okazanie« (1): iz tego potrzebá ieft/ dla doświádźenia y okazánia wiernych/ żeby heretyctwa były miedzy nimi? CzechEp 45.

»doświadczenie i okazowanie rzeczy« (1): Iefli X. K. ták o řobie rozumie/ iz cobykolwiek powiedźiał/ powinni mu wřzyřcy wierzyć bez wřzelákie⁸⁰ doświádźenia/ y okazánia rzeczy: tedy moźe ták befpiecznie o nas mowić NiemObr 166.

»(skosztowanie), proba (a, i), doświadczenie« (3): Experimentum, řkóřztowánie/ Probá Dořwiádźenie. Mqcz 279a, 110a; W Rzymřkim naboźeńftwie/ lubuią ty ćiemnořci/ brzydźáć fię prawdźiwą řwiátłořcią Ewáneliey/ lud pořpolity w to wpráwuiać/ áby bez prawdźiwey proby/ y doświádźenia/ ledá czemu/ y ládá iáko wierzyli. NiemObr 84.

»nie rozbieranie ani doświadczenie« (1): Apořtořowie podawáli wiernym dekrety y ářtykuły wiáry [...] nie ku rozbierániu áni doświádźeniu [...] ále ku záchowániu. WujNT 467.

»sama rzecz i doświadczenie« (1): Trzećia [przyczyna]/ że y lámá rzecz y doświádźenie to nam pokázuie/ iz haeretycy dźiřieyřzy [...] ták fá miedzy řobą rořni y niezgodni WujNT 10 przedm.

»doświadczenie albo wybieranie« (1): Zadnego nie małż doświadczenia albo wybierania żony, iedno iaka fie nagodzi mieć mułiż. *BielŻyw* 109.

W przen [czego] (13) : Doświádfzenie fercá káżdego wiernego człóweká. *LubPs D3v marg; BibRadz Petr* 1/7; iż ia potomftwo twoie [*Abramie*]/ dla doświádfzenia fthałości ich/ mułżę podác w niewolá *RejPos* 158, 5v, 188, 281, 330v; *BudNT Iac* 1/3; Acz póspolícíe dla grzechow Pan Bog choroby przepułzca: ále też czálem dla doświádczenia ćierpliwości *WujNT* 345, *Iac* 1/3, 1.*Petr* 1/7; A ták Vrząd wyfýłáł mądre biaległowy/ Na doświádczenie prawdy pozostáley wdowy. *KlonWor* 63.

Szereg: »proba a doświádczenie« (1): iedno iż [*Bóg*] to ták chowác y dopułzczác tego do czáfu raczy dla próby á dla doświádczenia ftałości wiernych twoich. *RejAp* 115.

a. *Wypraktykowanie, sprawdzenie skuteczności* (13) : Iemioła [...] wielką chwałę ma z doświádczenia proftich bab *FalZioł* I 155b, V 86v, 88.

doświádczenie w czym (2): Też częfte doświádczenie w foli pieczoney/ kthorá w chuftę goráczo zawiázawfzy/ przyłóż na żołádek *FalZioł* V 83, V 79v.

doświádczenie u kogo na co (1): Też fok wycifniony z omanu/ z winem dany ku picíu/ częfte íeft doświádczenie v proftych ludzi/ á zwálzcza v bab na pomorzenie chrobakow. *FalZioł* V 85v.

Fraza: »doświádczenie ukazuje« (1): iuż tego doświádczenie vkazuie/ iż [*woda polnej dryjakwie*] wrzody morowe rospádzá y wykorzenia s ciála. *FalZioł* II 9d.

Zwroty: »być częstego, silnego, pospolitego a prawdziwego doświádczenia« (2 : 1 : 1): Też częftego doświádczenia íeft lekarzftwo pfié łayno z miodem *FalZioł* V 81; Takieź też wodka fwoyfkiego mleczu íefth fiłnego doświádczenia w żółtey niemocy pić *FalZioł* V 83v, 72v, 84v.

»wziác doświádczenie [o czym]« (1): Pandectha mowi/ Iam pry wziął doświádczenie o tym chrzanie częfto kroć *FalZioł* I 117c.

Wyrażenia: »częste doświádczenie« [*szyk* 2 : 1] (3): Takieź też częftego doświádczenia íeft to lekarzftwo. *FalZioł* V 84v, V 58v, 81.

»pospolite a prawdziwe doświádczenie« (1): Íeft to lekarzftwo póspolitego á prawdziwego doświádczenia. *FalZioł* V 72v.

»silne doświádczenie« (1): *FalZioł* V 83v. Cf »być częstego doświádczenia«.

[*Szereg*: »praca i doświádczenie«: ku wiele vzytecznym rzeczám dowćipnym miłterftwem może być brano [*wino białe*]/ Gdziefz to nam praca pilna y doświádczenie [skufzenie *FalZioł* I 156b] moc íego wielką oznáymia *SienHerb* 189a.]

2. *Poznana rzecz na podstawie obserwacji* (8) : Delphinowie riby morskie Simones Szymkámí bywáyá zwáni yeft rzecz doświádczeniem doznaná że fie bárzo w tym ymieniu kocháyá y dźiwnie fie roskofzuyá. *Mącz* 394a, 389c; tedy to z tey ftrony z lámeo doświádczenia y ímáku zeznáć muśimý/ iż chleb íeft chlebem *CzechRozm* 261v; *Calep* 782a.

Wyrażenia: »doświádczenie widome« (1): A wiele á wielekroć iuż fie thego y s pífmá íáłnego/ y z doświádczenia widomego iuż przed oczýmá twoiemí/ częftokroć íáwnie okázowáło. *RejPos* 228v.

»zwierzchnie doświádczenie« (1): Ktore ciáło dośkonále potym do fłufznego wzroftu/ y z ftrony władzy dułznych/ bráło pomnozenie/ nie w lámey rzeczy/ ále w zwierzchnim doświádczeniu/ y okázaniu *NiemObr* 144.

Szeregi: »doświadczenie i przewidzenie« (1): Tractat [...] Przez Doctora Matieia Miechowitę wydany, według doświadczenia y przewidzenia iego w tich tam łtronach. *MiechGlab* *2v.

»doświadczenie, widzenie i czucie« (1): A miałże bych ia więcey iego Filozowłkim wywodom wierzyć/ á niż doświadczeniu/ widzeniu/ y czuciu włafnemu? *CzechRozm* 85.

3. *Dowód, świadectwo; probatio BartBydg, Mącz, Cn; ostensio BartBydg; argumentum, deprehensio, documentum, index Mącz (11)*: Probatio, doswyathczenye, est rei dubiae per argumenta ostensio ad instantiam disputationis. *BartBydg* 123b; *Mącz* 318b.

doświadczenie czego (5): *ModrzBaz* 114v; *SkarJedn* 77, 91; Trzeba mi tosobie vprosić (ieslim doswiadczeniem obyczaiow moich, tyle sobie nie ziednał credita) abys mi wm MMPąn cale wierzyć raczeł. *ActReg* 138; *WujNT* 2. *Cor* 9/13.

Szeregi: »(nauka), dowod, (ani) (przykład), doświadczenie« [szyk 2 : 1] (3): załz z listu nie rozumiecie iż ci Bárbáry łtráfłzą [...] á nie dáią doświadczenia áni dowodu prawdziwego łłowam. *BielKron* 124; Documentum, Nauká/ Dowod Przikład/ Dofzwiadczenie. *Mącz* 93b, 101c.

»doświadczenie albo nauka« (1): (*marg*) Theologia to iest mowa álbo nauka o Bodze. (–) A dośwatczenie álbo nauka o Bołkich poštepkach zawiera w łobie łprawy barzo wyłokie [...] ktorych wyrozumieniem tylko dołięgamy. *KwiatKsiąż* I4v.

»wyznanie i doświadczenie« (1): Bo zá wyznánie y doświadczenie miłości/ wtym mu fię miłować y miłosc ku łobie okázowác rołkázuię *SkarJedn* 77.

4. *Ogólna znajomość życia, praktyka życiowa; wiedza nabyta drogą obserwacji i przeżyć; wytrawność; usus Mącz; experientia Calep, Cn (68)*: Bo więcei łie godzi wierzyć nałzemu doświadczeniu pewnemu, niżli czudzim dowodom płonnym *MiechGlab* 62, *5v; bo doświadczenie siłá może *BielKron* 253, 263, 399; *KwiatKsiąż* C; *GórnDworz* K3v; *RejRozpr* c2v; *ModrzBaz* [16], 109v; *Oczko* 11; *CzechEp* [394], [395]; *BielSjem* 17; y My łámi pewnym doświadczeniem [*certa experientia*] tegołmy dołzli *SarnStat* 901 [*idem*] 904; *PaxLiz* D3.

Przysłowie: Z dołuiatłżenia rozum łie mnozy *Rejłóz* Q3v *marg*.

Fraza: »doświadczenie (na)uczy« (4): Erudit me satis usus, Dobrze mie doświadczenie náuczilo. *Mącz* 359d; *CzechEp* [411]; Luczywá zá piecem nie chowác: bo tego łámo doświadczenie vczy y przełtrzega/ że łie od tego zápaláią [...] włzyłtki dwory. *GostGosp* 22, 22.

Zwroty. »doświadczeniem doświadczać, w doświadczeniu doświadczony« (1 : 1): Napierwey łie [*Samnitowie*] rádźili Herenniufá [...] w łeciech zesłzłego/ ále w rozumie/ y w doświadczeniu/ y w przygodách doświadczonego. *BielSpr* 45v; *NiemObr* 89.

»doświadczeniem dowodzić« (1): Y doświatcenim te^{go} dowodzi [*Hali Abenrodoan*] iż tam przy brzegu morza połnocnego bywa wielkie wołanie duchow złych *MiechGlab* *5.

»doświadczenie mieć« [szyk *zmienny*] (4): *FalZioł* V 28; ociec go Filip sfukał/ iż on chce być mędrłzy w młodych łeciech niż ci ktorzy máią nád nim dobre doświadczenie. *BielKron* 122v; *BielSjem* 16; do rády łudzie obieráią Młode/ co ielzče máło doświadczenia máią. *BielRozm* 7.

»najdowác się z doświadczenia, doświadczeniem« (1 : 1): ktorzy [*historycy*] o onych łtronach rozmaite powiełci, iakoby łny piłali, czo łie nigdy nie nayduie ninieyłzym doświatcenim *MiechGlab* *3v, *5.

»doświadczeniem się uczyć« (1): ábowiem zbytnie rzadko rozum/ á wmiętność przed láthy przychodzi/ zwálzcza tych rzeczy/ kthorych lie człowiek doświádfzeniem vczy *GórnDworz* Kk7.

Wyrażenia: »doświadczenie rzeczy, w rzeczach« (7 : 1): K temu fá wielcy dowiarkowie/ ábowiem z niedoátaku doświátczenia w rzeczach/ wlýtko cokolwiek słyfzą wierzą być rzecz prawdziwą *KwiatKsiąż* C3; *GórnDworz* H5, Kkv; *BudBib Sap* 8/8; *CzechRozm* 258v; A áczbym iá te⁸⁰ nierzekł/ żeby onym wftawcom praw niebyło ná wielkiey pomocy doświádczenie wiele rzeczy [*legislatores illos usu quoque rerum maxime adiutos esse*] do wftáwiania praw *ModrzBaz* 129v, 65, 73v, 132.

»starych doświadczenie« (1): By to dziś młodzi mieli/ ftárich doświádfzenie *BielKom* B3v.

Szeregi: »rzeczy (samy)ch dotykanie (się) i doświadczenie« (2): mądrości potrzebuiecie. A nie tylo tey przyrodzoney/ ktorey ludzie nábywáią/ dowcipem/ [...] ćwiczaniem y rzeczy fámych dotykánim y doświádczeniem *SkarKazSej* 660a, 663a.

»doznanie, (i) doświadczenie« [*szyk 2 : 1*] (3): *Mącz* 389c. *Experientia* – *Doswiaczenie*, *doznanie*. *Calep* 393a; *SkarKazSej* 694b.

»eksperiencyja a doświadczenie« (1): A tego ináczey probowác nie trzebá/ iedno experiencyá á doświádczeniem/ że widzimy/ iáko przez iednego człowieká záfwe Kościól bárzo dobrze rządzon był *WujJud* 126.

»lata i doświadczenie« (1): ná co potrzebá człowieká powážnego/ wziętego/ ktoregoby látá/ y doświádfzenie wyćwiczyło *GórnDworz* Kkv.

»(powaga), nauka, (rozczytanie) (i) (ani), doświadczenie« [*szyk 2 : 1*] (3): *BielSpr* 75v; Zápprawde niechby nikomu tego wrzędu nieporuczáno/ iedno temu/ ktoryby powagá/ náuká/ doświádczeniem rzeczy [*experientia*]/ y zwierzchnośćią przed infzemi wiele miał. *ModrzBaz* 132; *SkarKaz* 485a.

»rozum i doświadczenie« (1): *BielSpr* 45v. Cf »doświádczeniem doświádczac«.

»uwáženie i doświádczenie« (1): *NiemObr* 89. Cf »doświádczeniem doświádczac«.

»zwyczaj a (i) doświádczenie« (2): *BielŻyw* 7; Czo tedy za wrząd ieft Hetmana/ co ryczerza [...] zwyczaj y doświátczenie cię [...] nauczy *KwiatKsiąż* O4v.

Wyrażenia przyimkowe: »przez doświádczenie« (1): Náležli tho przes doświádczenie/ iz młódz tá ktora lie ná wśi rodzi/ godnieyfza ieft ku ćwiczaniu rzeczám Rycerfkim *BielSpr* 2.

»wedle (według) doświádczenia« (2): Wfzakoż to nie ieft prawda według náfze⁸⁰ doświátczenia *MiechGlab* *4v; *RejPos* 153v.

»z doświádczenia« (4): *MiechGlab* *5; *RejPos* 221v; Pierwfzega czáfu v Grekow y Láćinnikow wiele było tych/ kthorzy pífali ípráwy rycerfkie potomkom fwoim potym będącym z doświádczenia pewnego *BielSpr* 28; *Oczko* 3.

»za doświádczeniem« (2): *KromRozm II* pv; mimo wlýtek rozum dziwna/ iz fzedziwe látá/ ktore zá długiem rzeczy doświádfzeniem baczenie/ y rozfádek człowieczy/ dofkonáfzy czynią/ w tey mierze ták błádzá *GórnDworz* H5.

a. *Bieglóść, sprawność, umiętność wykonywania czegoś w określonej dziedzinie* (9) : *BielKron* 123v; *Mącz* 103b; *BielSpr* b3; *Empiricus* – *Lekarz* ktori leczi bez wfzeliakiey nauki zdoświátczenia famego. *Medicus, qui sola experientia medicinam tractat. Calep* 361a; *GostGosp* 118, 132.

Zwroty: »doświadczenim doznać« (1): [*dworka ma się*] y przekłádác/ y łtárác/ ták iáboby [!] wietłzy pożytek był/ niż nakład: á ma tego doświadczenim doznać/ nie łłowy: á doświadczenia nawiętłzy znák/ co rok intraty więcey. *GostGosp* 132.

»doświadczenie mieć« (2): bo łie żadny z tymi dáry z mátki nie vrodži/ áni teź doświadczenia żadnego mieć bęđie bes prace ołobney łwoiey *BielSpr* b3, 3.

Szereg: »zwyczaj albo doświadczenie« (1): trudno tedy w to ma vgodzić łprawcá przełožony/ ktory zwyczáiu álbo doświadczenia nie ma *BielSpr* 3.

Synonimy: **1.** dowod, doznanie, karanie, kuszenie, nauka, nawiedzenie, okazanie, pokazanie, proba, rozbieranie, skosztowanie, skuszenie, świadectwo, wysłyszenie, wyszpiegowanie, wywiedzenie; **2.** czucie, doznanie, przewiedzenie, widzenie; **3.** dowod, doznanie, nauka, obaczenie, okazowanie, poznanie, przykład, świadectwo, usłyszenie, wywiedzenie, wywod; **4.** dotykание się, doznanie, eksperyjencyja, nauka, rozum, skosztowanie, uważenie; **a.** zwyczaj.

Cf **DOŚWIADCZYĆ**